

De strijd om het statiegeld

De Standaard, zaterdag 21 januari 2023

Hoe voer je het best de strijd tegen zwerfvuil? Met statiegeld, zoals op flessen, of via digitale weg? Voor- en tegenstanders van digitaal statiegeld kruisen de degenen. De financiële inzet is groot. 'Red de blauwe zak'.

'Een verdragingsmaneuver', oordeelt Tom Zoete, die de strategische communicatie doet voor de Statiegeldalliantie en de ngo Recycling Netwerk Benelux, over het plan om het zwerfvuil te bestrijden via een digitale aanpak. 'Met als gevolg dat we nog jaren te veel zwerfvuil in het openbare domein zullen zien. Zelfs de Boerenbond wil komaf maken met zwerfvuil.'

In de Statiegeldalliantie hebben zich sinds 2017 gemeenten, bedrijven en organisaties verenigd die het zwerfvuil beu zijn en pleiten voor de invoering van statiegeld op plastic flesjes (pet) en blikjes. Net zoals vandaag op sommige glazen flessen statiegeld bestaat, zou dat ook ingevoerd worden op petflesjes en blikjes. Het statiegeld zou gerecupereerd worden via terugnamemachines in de supermarkten.

De Vlaamse regering nam op 23 december, onder impuls van Vlaams minister van Leefmilieu Zuhair Demir (N-VA), een stevige optie op de invoering van digitaal statiegeld, maar die optie liep ondertussen averij op door geklungel vanuit de industrie.

Die industrie, vertegenwoordigd door Fost Plus (staat in voor de financiering van de ophaling en recyclage van huishoudelijk afval), de federatie van de voedingssector (Fevia) en de handelsfederatie Comeos, pleit voor een digitale oplossing. Dat zou het installeren van aparte terugnamemachines in de supermarkten overbodig maken.

Anders dus dan in Nederland, waar de klassieke terugname werd ingevoerd. Maar in Nederland bestaat de 'blauwe zak' niet, en die maakt een groot verschil. De blauwe pmd-zak is immers de hoeksteen van de ophaling en recyclage van huishoudelijk verpakkingsafval.

De blauwe pmd-zak werd 25 jaar geleden ingevoerd en zette België mee in de koppositie inzake ophaling en recyclage van huishoudelijk afval. De industrie wil voortbouwen op die blauwe zak door die een rol te geven in een klein maar erg visibel deel van de afvalberg: het zwerfvuil. De blauwe zak zou in de strijd tegen het zwerfvuil het thuisfront afdekken. In de openbare ruimte zou dat via een 'blauwe vuilnisbak' gebeuren.

Te complex

Op zich een logisch plan, maar door gebrek aan transparantie zijn er ernstige twijfels. De industriële spelers hadden bij consultant PwC een studie besteld om na te gaan of digitaal statiegeld haalbaar was, maar gaven die studie niet spontaan vrij. In die studie, waar technologie-experts veel kritiek op hebben, werd dan ook nog eens verwezen naar een technologische oplossing (Click, van Unbox) die te complex is om ingezet te worden door mensen die digitaal minder mee zijn.

Click was goed bedoeld: via een beloningssysteem mensen aanzetten om zwerfvuil in speciale vuilnisbakken te dumpen, maar doordat Unbox er absoluut zijn digitale munt (de Ucoin) wilde aan koppelen, is het geen praktische oplossing. Unbox verdedigt zich met te zeggen dat het ook andere oplossingen kan uitwerken.

Complexiteit is een grote bekommernis van Tom Zoete en Recycling Netwerk Benelux. Die ngo heeft afgelopen maandag minister Demir nog eens op de tekortkomingen van deze oplossing gewezen en zo de kritiek op een digitale piste op scherpgesteld.

De ngo is niet de enige criticus. Ook Groen en Vooruit zijn scherp. Al even opmerkelijk: er zijn digitale oplossingen die alle kritiek ondervangen, alleen is dat niet tot PwC doorgedrongen.

De technologie die PwC wel vernoemde, komt van een bedrijfje dat politiek gevoelig ligt. De stichter van het Antwerps bedrijfje Unbox, de marketeer Erik Saelens, ontwierp in een vorig leven de succesvolle kaboutercampagne voor de N-VA. Saelens heeft in zijn raad van bestuur ook oud-minister van Financiën Johan Van Overtveldt (N-VA) zitten, maar volgens Saelens is dat enkel voor toezicht op de internationale activiteiten.

Het gebrek aan transparantie inzake het PwC-rapport en de zowel technologische als politieke kwetsbare plekken, werden in het Vlaams Parlement naar minister Demir toegespeeld. Daarop heeft Demir zelf de industrie halvelings de wacht aangezegd. Digitaal statiegeld kan nog wel, als wordt bewezen dat het een superieure oplossing is. Minister Demir maakt van de publieke afvalmaatschappij Ovam de arbiter die zal bepalen welke (technologische) oplossing het wordt. Ovam gaat ook mee bepalen waar eventuele proefprojecten komen. Daarmee wordt de speelruimte van Fost Plus ingeperkt.

Tussen Demir en de VVSG (de vereniging van Vlaamse steden en gemeenten) kwam het al eens tot wrijvingen met Fost Plus, toen Fost Plus dreigde zich terug te trekken uit het project Mooimakers. Mooimakers is een samenwerking tegen zwerfvuil, waarin naast Fost Plus ook de VVSG en Ovam zijn betrokken. Op het terrein is Fost Plus een succes. België staat in Europa mee aan de top inzake inzameling en recyclage van huishoudelijk afval. In tegenstelling tot veel andere landen zijn de Europese doelstellingen al gehaald. Alleen laat het op tactisch vlak blijkbaar steken vallen.

Koen De Maesschalk, directeur bij Colruyt en bestuurder bij Fost Plus, probeerde afgelopen week de kritiek op de digitale piste te counteren. 'De keuze voor de digitale optie is allerminst een verdragingsmaneuver', zegt De Maesschalk. Hij wijst op nieuwe wetgeving die eraan komt die de factuur van het zwerfvuil bij de industrie legt.

'De uitgebreide producentenverantwoordelijkheid betekent dat de gemeenten vanaf dit jaar de factuur van het zwerfvuil naar de industrie kunnen sturen. Dat kan meer dan 200 miljoen euro per jaar kosten. Dat is een concrete aansporing om werk te maken van de strijd tegen zwerfvuil.'

De uitgebreide producentenverantwoordelijkheid is onderdeel van de Europese simple use plastic richtlijn. België loopt overigens ook hier opnieuw achter met het omzetten van Europese richtlijnen in lokale wetgeving.

Opvallende vaststelling: niemand is vandaag nog tegen het invoeren van statiegeld. Nochtans was de industrie, die via Fost Plus de recyclage van huishoudelijk afval in België organiseert, jarenlang uitgesproken tegenstander van statiegeld. 'Dat klopt', zegt De Maesschalk, wiens bedrijf Colruyt een van de financiers van Fost Plus is. 'De industrie zag in dat de samenleving wil dat zwerfvuil aangepakt wordt. En doordat de factuur van zwerfvuil bij ons kan terechtkomen, hebben we er zelf belang bij het aan te pakken.'

Red de blauwe zak

Behalve de zwerfvuilfactuur is de echte inzet voor de voorstanders van het digitaal statiegeld de vrijwaring van de blauwe zak als hét instrument om huishoudelijk verpakkingsafval in te zamelen en recycleren. Het gros van dat verpakkingsafval bevindt zich in huishoudelijke kring. Het is kwestie van de verpakking in de blauwe zak te doen en de zak op de juiste dag aan de voordeur te zetten. Sinds april 2021 mag bovendien veel meer in die blauwe zak. Oorspronkelijk ging het enkel om plastic flessen, flacons metalen blikjes en drankkartons. Daar kwam sindsdien van alles bij: denk aan yoghurtpotjes, botervlootjes, plastic zakken en folies, net zoals metalen dekseltjes, schroefdoppen en kroonkurken.

Dat gaf niet alleen aanleiding tot meer recyclage in eigen land, maar ook tot de bouw van vijf bijkomende sorteercentra én recyclage-installaties in België. Indaver uit Mechelen is daar een bekend voorbeeld van. Het investeert 100 miljoen euro in een installatie die aan omgekeerde chemie kan doen. In plaats van uit een oliederivaat een plastic verpakking te maken, worden bijvoorbeeld vanuit de folies opnieuw molecules gerecupereerd waarmee nieuwe folie wordt gemaakt.

De recyclage zelf loopt ook steeds beter, zegt Paul De Bruycker, de ceo van Indaver. Zowel de mechanische recyclage, die voordeel haalt uit de betere sorteersystemen als de chemische recyclage, waar het eropaan komt bepaalde materialen goed uit elkaar te halen. De verpakkingsindustrie zelf maakt dan weer werk van betere verpakkingen, heet het.

Aan de uitbreiding van de blauwe zak zit ook een schaduwkant, zegt De Bruycker. Mensen beginnen die meer als een vuilnisbak te gebruiken. De blauwe zak is ook goedkoper dan een restafvalzak, waardoor sommigen het verpakkingsmateriaal vermengen met restafval. Er is soms ook sprake van geurcontaminatie. Bijvoorbeeld door visfolie.

Zwerfvuil zelf is maar een beperkt deel van de afvalstroom, zegt De Bruycker. 'Maar wel een erg zichtbaar deel.' Blikjes en petflessen zijn er belangrijk in maar ook het afval van 'food on the go', verpakking van koekjes en dergelijke. Systemen is één ding, maar mensen sensibiliseren is dat ook. En er zijn ook culturele verschillen.

'De blauwe zak is een succes en dus is het logisch om die te behouden en daar verder op te bouwen', zegt Patrick Laevers, voormalig ceo van Fost Plus. Daarom pleit hij voor een vorm van statiegeld die toelaat om de geviseerde zwerfvuilverpakking (blikjes en petflessen) verder via de blauwe zak in te zamelen. Met digitaal statiegeld. Door de consument te vragen een unieke code te scannen die op de blikjes en flesjes zou komen, samen met de

blauwe zak, zou die zak verder zijn rol blijven spelen. Daarnaast zouden de publieke vuilnisbakken ontubbeld worden tot 'blauwe vuilnisbakken'.

Klassiek statiegeld via de supermarkten die terugnamemachines zouden moeten plaatsen, is volgens de industrie en Fost Plus niet de juiste keuze. 'Dat zou bijna de helft van de inhoud van de blauwe zak wegnemen en verplaatsen naar te installeren terugnamemachines', zegt Wim Geens, ceo van Fost Plus. Dat zou niet zonder gevolgen blijven.

'Het inzamel- en recyclagemodel van huishoudelijk afval in ons land steunt op een goede samenwerking tussen de burger, intercommunales, private bedrijven, Fost Plus en de IVC (interregionale verpakkingscommissie). Het is als een Zwitsers uurwerk. Als je er een fundamenteel radertje uithaalt, dreigt je horloge niet meer te werken', zegt Laevers. 'Het is niet slim een systeem in te voeren dat zou kannibaliseren op een goed werkend systeem.'

Wie de petflessen en metalen drankblikjes uit de blauwe zak wegneemt, haalt er de meest waardevolle verpakkingen uit. In de recyclagemarkt brengen die grondstoffen het meest op. De recyclagemarkt voor de stromen die vanaf 2021 werden toegevoegd aan de blauwe zak, is nog veel minder ontwikkeld, zegt Valerie Bruyninckx van Fost Plus.

Volgens Geens zou de kostprijs van de blauwe zak met 37 procent toenemen. Een bijkomende kritiek is dat het niet verstandig is om terughalpmachines in supermarkten te installeren met beperkte toepassingsmogelijkheden. 'Als in de toekomst nog meer stromen onder statiegeld vallen, zal je de machines weer moeten aanpassen', zegt Laevers.

Voorstanders van digitaal statiegeld merken ook op dat de blauwe zak nu zorgt voor lokale tewerkstelling en een groeiende lokale recyclage-industrie. De investering in nieuwe installaties betekent dat een groter deel van de stromen in eigen land worden verwerkt dan voorheen. 'Als je kiest voor terugneemmachines, steun je een -buitenlandse groep, het Noorse Tomra, dat dominant is op dat terrein', zegt een woordvoerder van de voedingsbedrijven. Tomra werd eerder betrap op het sponsoren van ngo's die haar oplossing verdedigen en heeft te verliezen als klassiek statiegeld vervangen wordt door digitaal.

Ovam, de Openbare Afvalstoffenmaatschappij, pleit er vooral voor dat de introductie van statiegeld de continuïteit van de inzameling van huishoudelijk afval niet mag bedreigen. 'We moeten alles wat kan gerecycleerd worden selectief blijven inzamelen en niet enkel focussen op stromen waar statiegeld van kracht wordt', zegt Jan Verheyen, de woordvoerder van Ovam.

België scoort nu goede cijfers inzake recyclage. Volgens Eurostat prijkt België op de tweede plaats, nipt na Nederland.

Verheyen zegt dat de invoering van de pmd-inzameling via de blauwe zak en andere aanvaardingsplichten (Recupel, Bebat ...) er mee toe geleid hebben dat we in de EU een koppositie bekleden met 70% selectieve inzameling en 62,6% effectieve recyclage van het huishoudelijk afval.

Smartphone

Tom Zoete van de Statiegeldalliantie ziet het digitaal statiegeld niet zitten. Het zou te veel mensen in de kou laten staan. 'Niet iedereen heeft een smartphone en bijna de helft van de mensen is er niet voldoende handig mee.'

Voor Steven Vandenberghe (Vooruit), de burgemeester van Bredene, heeft de heisa rond het PwC-rapport de geloofwaardigheid van minister Demir aangetast. 'Ze moet het vertrouwen opnieuw winnen.' Hij vraagt dat parallel aan eventuele digitale testprojecten er ook getest wordt met de fysieke terugname via supermarkten.

Vandenberghe is ook boos omdat het rapport van PwC niet eerder gedeeld werd. Maar volgens de industrie was het rapport enkel bedoeld om van experts te horen of digitaal statiegeld kan. Het was niet bedoeld als publiek document. Een standpunt dat Fost Plus ook meedeelde aan de minister.

Mijnheer Fernand

In de softwaresector lijkt de strijd ondertussen losgebarsten. Twintag uit Herentals, een technologiebedrijf waarin KatoenNatie een belang van circa 20 procent heeft, heeft een laagdrempelige oplossing uitgewerkt. Voor de toepassing is geen aparte app, account of persoonsgegevens nodig. 'Je scant de code met je telefoon, zoals je een menukaart scante tijdens covid', zegt Alexander Carpentier.

Twintag vormt in dit dossier een consortium met Verhaert. KatoenNatie is het bedrijf van 'mijnheer Fernand' (Fernand Huts), die ook de eigenaar is van Indaver, het recyclagebedrijf dat een belangrijke speler is op de markt van recyclage van huishoudelijk en industrieel afval.

Twintag en Verhaert staan voor de uitdaging om de multinational Dentsu Tracking, die nu al op alle sigarettenpakjes een unieke code zet, te kloppen. Er zijn nog gegadigden. Betaalspecialist Wordline bijvoorbeeld. Ook Cegeka gaat over de tong, maar die interesse lijkt nog niet concreet.

Volgende maand start in ieder geval een eerste proefproject op, bij KBC in Leuven.

Wallonië

Het statiegeldsysteem, al dan niet digitaal, moet op 1 januari 2025 een feit zijn. De aanpak moet dezelfde zijn in heel België. In Wallonië werd aanvankelijk enkel gekeken naar klassiek statiegeld, maar ook daar zal nu de digitale piste onderzocht worden.

'Er bestaan meerdere oplossingen, maar als men inteert op de blauwe zak zal dat gevolgen hebben voor de financierbaarheid van het systeem en dat is een probleem voor Fost Plus', zegt De Bruycker. Eventuele extra kosten dreigen finaal bij de consument terecht te komen.